

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.81: 330.16

ЕКСПЛІКАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТ. ТА ЇХ ТРАКТУВАННЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ ДУМЦІ

**В.Л. Смесова, кандидат економічних наук.
ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»**

© Смесова В.Л., 2016.

Стаття отримана редакцією 15.11.2016 р.

Вступ. Еволюція теорії економічних інтересів відбувалася протягом усього господарсько-історичного розвитку й відображала постійний вплив екзогенних та ендогенних чинників на економічний розвиток. Сьогодні це питання знов набуло неабиякої актуальності у зв'язку з постійною конфронтацією економічних інтересів і необхідністю пошуку дієвих та дійсно ефективних механізмів її нівелювання. Тому великого значення набуває врахування історичного досвіду щодо відтворення економічних інтересів, відповідних помилок їх теоретико-методологічного аналізу.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Певний пласт наукових робіт, які стосувалися природи, методології дослідження, дії системи економічних інтересів, належить російській економічній думці (Н.С. Чернецова, А.Ю. Скворцов, П.А. Канапухін, Е.А. Ісраїлова та інші). У наукових працях вітчизняних економістів (Б.Д. Сторщук, Н.Л. Новікової, О.Є. Бабиної, Ю.П. Лозової) більша увага приділялася трактуванню понять «інтерес», «економічні інтереси», визначенню специфіки їх трансформації в ринкових умовах господарювання, пошуку механізмів їх урегулювання. Одночасно недостатньо уваги приділялося теоретико-методологічному аналізу формування й еволюції теорії економічних інтересів на різних історичних етапах розвитку господарства.

Постановка завдання. Основною метою статті є обґрунтування специфіки формування та реалізації економічних інтересів у процесі господарського розвитку у другій половині XVIII ст. і їх відображення в системі філософсько-економічних поглядів.

Основний матеріал і результати. Починаючи з другої половини XVIII ст., у європейських країнах відбулася трансформація господарських відносин та разом з тим зміна полярності економічних інтересів. Активний розвиток багатогалузевого мануфактурного виробництва, буржуазні революції стали переломними чинниками заміни аграрно-ремісничого господарства індустріальним. Селяни перетворилися на дрібних власників, робітників мануфактур, феодала – на буржуа, власників великих промислових і сільських господарств, фермерів. Розвиток промисловості, торгівлі, морських перевезень, що базувалися на принципі фритредерства, стали основою нового бачення мислителів щодо змісту економічних інтересів окремого індивідуума й суспільства.

У цьому сенсі привертають увагу напрацювання французьких філософів епохи Просвітництва (К. Гельвеція, П. Гольбах, Д. Дідро), які досліджували глибинну природу приватного інтересу та здійснили спробу обґрунтування його взаємопереплетіння із загальносуспільними інтересами. Так, Гельвецій визначив особистий інтерес як «міру людських вчинків», «джерело справедливості» [1, с. 343], «принцип або спонукання, які змушують нас порівнювати предмети між собою і які примушують нас напружувати увагу», «результат фізичної чутливості» [2, с. 83]. Філософ установив, що існує «відповідність між нашою особистою вигодою та суспільною» [1, с. 412]. І саме особистий інтерес спрямовує інтереси інших людей до загального блага, хоча одночасно із цим філософ і ототожнював інтерес виключно з утилітарними прагненнями; дотримувався обмеженого бачення

загальних інтересів як простої суми особистих інтересів. Основними інструментами гармонійного регулювання інтересів у національному господарстві Гельвецій вважає досконале законодавство й імператив прагнення людини до доброчесності.

Згідно з поглядами Гельвеція особисті інтереси спираються на себелюбство, на визнання їх «природної» сутності та природженої необхідності задоволення потреб людини. Держава повинна піклуватися про те, щоб людина сполучала доброчесність з реалізацією особистого інтересу, тобто з отриманням вигоди. Інтерес стає ідеологічною настановою Гельвеція, розглядається як «всесильний чарівник, що змінює в очах усіх істот вигляд усякого предмета» [1, с. 186 – 187].

П. Гольбах справедливо стверджував, що не існує жодної людини, «позбавленої інтересу». Філософ визначив поняття «інтерес» як «об'єкт, із яким кожна людина пов'язує...уявлення про своє щастя», як «єдиний мотив людських дій» [3, с. 341]. Так само, як і Гельвецій, Гольбах проголошував примат особистого інтересу. На нашу думку, Гольбах розглядає інтерес як суб'єктивну категорію, пов'язує його виключно з індивідуалістичним вибором людиною всього, що вона вважає необхідним для щастя. Просвітитель затверджує основними принципами реалізації особистого інтересу самолюбність, самозбереження, орієнтацію на втілення інтересів інших. А суспільні інтереси уособлюються з усією сукупністю егоїстичної корисливості людей. Вважаємо, тут не береться до уваги об'єктивна суть інтересу, зв'язки людини з природним та антропогенним оточенням, які відзеркалюються у її свідомості, і які Гольбах не усвідомлював.

Д. Дідро зробив правильний умовивід щодо дуалістичного значення особистого та загального інтересів у національному господарстві: усі прагнення, почуття, імпульси людини походять із загальних інтересів, а зі свого боку загальні інтереси – з особистих прагнень, мотивів щодо задоволення потреб, отримання насолоди. Відповідно загальним принципом еволюції суспільства є сплав загального блага й приватної вигоди.

Одночасно із цим, як жорсткий критик поглядів Гельвеція, Дідро категоричне відкидав ототожнення суспільства з інститутом, що лише відтворює задоволення «природних потреб» людини, не координує реалізацію інших суспільних цінностей. Крім того, філософ у своїй критиці дійшов до того, що взагалі висловив негативне ставлення до особистого інтересу: «це порок, який спонукає нас шукати для себе переваги за допомогою того, що противно справедливості і доброчесності» [4, с. 301]. На його думку, «обов'язки перед суспільством», зобов'язання людини та громадянина повинні бути основою її мотивації й поведінки. Звів на п'єдестал загальні інтереси, особисті ж вимагав підпорядковувати суспільним, що детермінуватиме цивілізаційний розвиток.

Ж.-Ж. Руссо розглядав матеріальні особисті інтереси й наявність приватної власності як безперервний рух до соціальної нерівності, поглиблення диференціації та протиріч між інтересами багатих і бідних. Стабілізаційну функцію у розв'язанні зазначених проблем повинна виконувати держава, створюючи обмежуючі рамки для безмежної реалізації особистих інтересів та перерозподіляючи матеріальну вигоду багатих на відтворення суспільних благ для незаможних на основі оподаткування [5].

Таким чином, філософи XVIII ст. здійснили значний крок на шляху дослідження природи особистих і загальних інтересів, підкреслили їх основоположне значення в процесі господарської еволюції, визначили мотиви поведінки, дії людини на шляху отримання економічної вигоди.

Достатньо значний вплив на подальші уявлення економістів щодо економічного інтересу мали висновки німецького філософа Г. Гегеля. По-перше, інтерес він визначив як «зміст ваблення», відтворення якого відбувається на основі діяльності суб'єкта. З іншого боку, зазначена діяльність «містить у собі момент суб'єктивної одиничності», а отже, укладає в собі інтерес. І далі: «Ніщо не здійснюється, окрім інтересу» [6, с. 321]. По-друге, інтерес, на думку філософа, не можна ототожнювати з себелюбством, з «природним походженням», оскільки його об'єктивним базисом є Абсолютна ідея, Вищий Початок. Тобто для інтересу є характерним перехід від суб'єктивного до об'єктивного втілення. По-третє, у системі інтересів Гегеля верховенство належить загальним інтересам, тому «приватний інтерес громадянина повинен поєднуватися з його загальною метою», «один знаходить своє задоволення в іншому» [7, с. 24]. Отже, проголошується принцип субординації одиничного загальному і відповідно особистих інтересів суспільним. Сувереном загальних інтересів Гегель бачить державу, успішний розвиток якої можливий на основі законодавчого встановлення, зміни та припинення відтворення інтересів суб'єктів.

Таким чином, Гегель як філософ об'єктивного матеріалізму, з одного боку, та раціоналіст, з іншого, в розумінні інтересу дотримувався позиції суб'єктивності волевиявлення, ваблення людини, а отже, її інтересів та об'єктивності суспільних відносин. Учений проголошував субординацізм індивіда державі й підпорядкованість особистих інтересів суспільним та одночасно вважав особистий «інтерес і його благо...суттєвою метою й тому обов'язком» [6, с. 336], припускав можливість випадкової гармонізації інтересів суб'єкта та суспільства.

До аналізу природи економічних інтересів, крім філософів, зверталися також економісти XVII–XVIII ст. Так, попередники фізіократів, С. Вобан та П. Л. Буагільбер, дотримувалися позиції, що інтереси государя й інтереси його народу не можуть бути антагоністичними. Отже, держава не може надавати преференції одним, лишаяючи доходів інших. Відповідно захист інтересів людей, на їх думку, вимагає встановлення справедливих принципів оподаткування усіх без винятку громадян. І одночасно це піде на користь інтересам держави, доходи якої від зазначених заходів збільшаться.

У працях Р. Кантільйона особисті та загальні інтереси пов'язані більшою мірою з багатством, яке можна отримати у сфері землеробства. Особисті інтереси, на думку економіста, реалізуються або на основі «власної волі» і «волі завойовника», або «випадкової боротьби» та концентруються в одному – в приватній власності на землю. Остання є основою розвитку суспільства та реалізації інтересів держави [8, с. 80, 82]. Кантільйон підкреслює, що відтворення інтересів повинно відбуватися приватним шляхом, без втручання держави.

Англійський письменник початку XVIII ст. Дж. Такер піднімав проблему суперництва суб'єктів земельних та грошових інтересів, яка загострилася внаслідок прогресу промисловості й торгівлі. Такер довів, що збільшення кількості промисловиків тільки посилюватиме збут продуктів землі [8, с. 90]. Отже, він показав відповідність та узгодженість інтересів торгівлі, промисловості й землеробства, хоча і не усвідомлював специфіку та роль економічних відносин у суспільному відтворенні. Письменник застосував отримані висновки щодо «взаємності», а не суперництва інтересів також у площині міжнародних економічних відносин, підкреслюючи, що залучення нових технічних знань, досвіду ведення господарства, нових способів виробництва чинило б тільки позитивний зовнішній ефект та сприяло відтворенню національних економічних інтересів Англії.

В ідеях В. де Гурне, на нашу думку, визначним моментом є проголошення наявності у людини чіткого усвідомлення власних інтересів. Останнє вимагає визнання необхідності вільної реалізації приватних інтересів – покупців і продавців, промисловиків і торгівців. На основі практичних висновків та рекомендацій Гурне розкрив механізм відтворення й урегулювання різновекторності економічних інтересів сфер господарської діяльності. Основою зазначеного механізму він бачив економічну свободу суб'єктів господарювання. Гурне дійшов правильного висновку, що реалізація приватних інтересів прямо пропорційно збільшуватиме реалізацію загальних інтересів. Останнє відбуватиметься шляхом підтримки свободи приватних інтересів, унаслідок чого держава: 1) уникне негативних наслідків боротьби між покупцями і продавцями за рівень ціни в умовах досконалої конкуренції; 2) збільшить обсяги виробництва та торгівлі в країні, а отже, й національне багатство.

Таким чином, Гурне зміг показати взаємовплив і взаємозалежність приватних та загальних інтересів в умовах ринкового лібералізму, хоча й не припускав наявності у нього слабких сторін.

Першою економічною школою, яка сконцентрувала увагу в напрямі аналізу дії економічних інтересів на розвиток господарства, стала школа фізіократів. З одного боку, її представники показали односторонність своєї позиції у визнанні виключно примату інтересів сфери сільського господарства, не беручи до уваги роль промислового виробництва. З іншого боку, правильно підкреслили, що діяльність людини однаково вигідна як їй самій, так і всім іншим на основі задоволення потреб у благах. І втілення приватного інтересу є одночасно найвигіднішою реалізацією інтересів усіх суб'єктів.

Основою розвитку господарства фізіократи вважали природний порядок, зміст якого, наприклад, згідно з поглядами Ф. Кене, такий, що «...приватний інтерес одного ніколи не може бути відділений від загального інтересу всіх» [9, с. 327]. І навпаки, «неусвідомлений інтерес міг би спричинити [дії], що знижують суспільний дохід, а тим самим завдається шкода міцності суспільства [як єдиного цілого] і безпеки його устрою, заснованого на збереженні прав власності» [9, с. 510].

А. Тюрго пов'язував поняття «інтерес» із категорією «цінності значення». У процесі обміну відбувається «порівняння інтересів» – інтересу «кожного зберегти якомога більшу кількість свого продукту і придбати якомога більшу кількість продукту іншого». Відповідно інтерес «особистої вигоди в обміні» – отримати більше, ніж дати [9, с. 652 – 653]. Обмін сприятиме задоволенню особистих інтересів та отриманню якомога більшої кількості «споживчих цінностей».

До внеску Тюрго в теорію економічних інтересів слід також віднести, на нашу думку, класифікацію сфер прикладення економічних інтересів: купівля землі дає можливість отримати ренту, купівля промислових підприємств – прибуток, виробництво сільськогосподарської продукції – прибуток, кредитування – відсоток [9]. Тюрго досліджував природу прибутку, ренти, відсотка та шляхи відтворення економічних інтересів власників капіталу і порівняно з іншими фізіократами найглибше проаналізував вплив інтересів на еволюцію господарства.

У. Б. де Кондільяк на основі концепції природного порядку також розглядав можливість

зближення інтересів: «Коли люди і в тому, і в іншому відношенні взаємно один від одного залежать, вони змушені поступатися один одному... Так зближуються й переплітаються між собою інтереси людей, і останні, хоча здаються залежними один від одного, насправді незалежні» [8, с. 126].

Таким чином, з точки зору фізіократів економічне благоденство може бути досягнуто тільки в результаті раціонального сполучення та взаємопереплетіння інтересів на основі дії економічного порядку.

Підводячи підсумки, пропонуємо основні характеристики економічних інтересів господарства другої половини XVIII ст., визначені й наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Основні характеристики економічних інтересів (др. полов. XVIII ст.)

1	2
Трактування економічного інтересу в поглядах	<i>Філософи епохи Просвітництва:</i> - первинність особистого інтересу над суспільними; - отожднення інтересу виключно з утилітарними прагненнями; - загальні інтереси – це проста сума особистих інтересів; - особисті інтереси детермінують господарську еволюцію суспільства - досконале законодавство та державний механізм регулювання узгодженості інтересів
	<i>Економісти XVII-XVIII ст., попередники фізіократів:</i> - інтереси держави та інтереси народу є взаємними, а не антагоністичними; - наявність у людини чіткого усвідомлення власних інтересів; - проголошення необхідності вільної реалізації приватних інтересів, без втручання з боку держави. <i>Школа фізіократів:</i> - примат інтересів сфери сільського господарства; - втілення приватного інтересу є одночасно найвигіднішою реалізацією інтересів усіх суб'єктів на основі дії природного порядку; - обмін сприяє задоволенню особистих інтересів; - аналіз впливу інтересів на еволюцію господарства; - класифікація сфер прикладення економічних інтересів.
Зміст економічних інтересів	Прагнення та дії щодо отримання економічної вигоди передусім у сільському господарстві.
Об'єкти	<u>I етап:</u> вигода, добросесність, приватна власність, рента, задоволення; <u>II етап:</u> <i>первинні:</i> продукти землі, рента; <i>вторинні:</i> прибуток, відсоток
Суб'єкти	<u>I етап:</u> індивід, держава; <u>II етап:</u> власники землі, торговці, ремісники, лихварі
Формування інтересів	Спадкове отримання землі, здача землі в оренду, торгівля, надання грошей під відсоток.
Реалізація інтересів	Реалізація заснована на експлуатації труда селян власниками землі
Панівні форми економічних інтересів	Інтереси власників землі ≠ Інтереси селян ≠ Інтереси держави
Характер інтересів	Постійний, екстенсивний, усвідомлений, конкретно визначений характер
Мотиви	Превалюють мотиви сільської буржуазії над мотивами селян
Мета	Отримання особистої економічної вигоди
Ступінь реалізації	Буржуазія – повний, торговці, лихварі, ремісники – повний, наймані робітники – обмежений
Переважаюча основа	Приватна власність на землю. На основі експлуатації праці селян
Результати реалізації	Нагромадження багатства у формі грошей
Інструменти регулювання	Законодавчі норми, традиції у господарюванні
Структура	I етап – гомогенна; II етап – гетерогенна
Конфлікти	Наявні конфлікти щодо отримання доходу, розшарування суспільства та ступеня задоволення потреб.
Характер прояву	З боку селянської буржуазії – активність. З боку селян – інертність, безініціативність.

Висновки. Інтенсивний розвиток господарства у другій половині XVIII ст. позначився на процесах формування та реалізації економічних інтересів, заклав основи для їх переорієнтації зі сфери сільського господарства до промисловості, посилення взаємопереплетіння індивідуальних і суспільних інтересів, затвердження ринкового господарства. Надалі закріплення принципу ринкового лібералізму мало як позитивні наслідки для еволюції господарства, так і слабкі місця й стало стрижнем концепції економічних інтересів класичної школи політекономії, яка і є напрямом наших майбутніх наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гельвеций К. А. Сочинения: в 2-х т. [Текст] / сост. и общ. ред. Х.Н. Момджяна. – М.: Мысль, 1973. – Серия «Философское наследие» (т. 57). – Т. 1. – 647 с.
2. Гельвеций К. А. Сочинения: в 2-х т. [Текст] / сост. и общ. ред. Х.Н. Момджяна. – М.: Мысль, 1974. – Серия «Философское наследие» (т. 58). – Т. 2. – 687 с.
3. Гольбах П. А. Избранные произведения: в 2-х т. [Текст] / Под общ. ред. Х.Н. Момджяна. – Т. 1. – М.: Мысль, 1963. – Серия «Философское наследие». – Т. 2. – 715 с.
4. Дидро Д. Интерес [Текст] / Д. Дидро // Философия в «Энциклопедии» Дидро и Даламбера. – М., 1994. – С. 301.
5. Руссо Ж.Ж. Об Общественном договоре. Трактаты [Текст] / Ж.Ж. Руссо: пер. с фр. – М.: «КАНОН-пресс», «Кучково поле», 1998. – 416 с.
6. Гегель Г.В. Философия духа [Электронный ресурс] / Г.В. Гегель // Энциклопедия философских наук. – Т. 3, М.: 1977. – 471 с. – Режим доступа: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000390/>
7. Гегель Г. В. Работы разных лет: в 2-х т. [Текст] / Г. В. Гегель. – М.: Институт философии АН СССР, «Мысль», 1971. – Т.2. – 630 с.
8. Эспинас А.-В. История экономических учений / А.-В. Эспинас. – СПб.: ELIS, 1998. – 183 с.
9. Кенэ Ф. Физиократы. Избранные экономические произведения / Ф. Кенэ, А.Р.Ж. Тюрго, П. С. Дюпон де Немур. – М.: Эксмо, 2008. – 1200 с.

УДК 330.81: 330.16

Смесова В.Л., кандидат економічних наук. ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет». **Експлікація економічних інтересів у другій половині XVIII ст. та їх трактування в економічній думці.** Обґрунтовано систему поглядів щодо економічних інтересів філософів і економістів епохи Просвітництва, школи фізіократів. Запропоновано основні характеристики економічних інтересів господарства другої половини XVIII ст. залежно від специфіки формування та реалізації, суб'єктів та об'єктів, характеру, мети, мотивів тощо.

Ключові слова: вигода, економічна думка, економічні інтереси, інтерес, прибуток.

UDC 330.81: 330.16

Smiesova V., PhD, associate Professor. Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University. **Explication of economic interests in the second half of the XVIII century and their interpretation in economic thought.** The system of views on the economic interests of the philosophers and economists of the Enlightenment, the school Physiocrats substantiated. The basic characteristics of the economic interests of the economy of the second half of the XVIII century offered, depending on the specifics of formation and realization of subjects and objects, the nature, purpose, motivation etc.

Keywords: benefits, economic thought, economic interests, profit.

УДК 330.81: 330.16

Смесова В.Л., кандидат економічних наук. ГВУЗ «Український державний хіміко-технологічний університет» **Експлікація економічних інтересів во второй половине XVIII в. и их трактование в экономической мысли.** Обоснована система взглядов относительно экономических интересов философов и экономистов эпохи Просвещения, школы физиократов. Предложены основные характеристики экономических интересов хозяйства второй половины XVIII в. в зависимости от специфики формирования и реализации, субъектов и объектов, характера, цели, мотивов и т. д.

Ключевые слова: выгода, экономическая мысль, экономические интересы, интерес, прибыль.